

استفاده از الگوریتم یادگیری عمیق کیو جهت طراحی عاملی خودمختار برای معامله در بازار رمزارزها با تمرکز بر رفتار معامله‌گران

سید مهرداد اسلامی^۱، مهدی آقاصرام^{۲*}، محمدعلی زارع چاهوکی^۲

^۱ دانشجوی دکتری، دانشگاه یزد، دانشکده مهندسی کامپیوتر، یزد، ایران

^۲ دانشیار، دانشگاه یزد، دانشکده مهندسی کامپیوتر، یزد، ایران

مقاله پژوهشی

چکیده

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۰۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۱۰/۱۲

کلیدواژه‌ها:

عامل معامله‌گر هوشمند، رفتار

معامله‌گران، بازار رمزارزها،

یادگیری تقویتی عمیق، الگوریتم

DQN

نویسنده مسئول:

mehdi.sarram@yazd.ac.ir

بازار رمزارزها، محیطی پیچیده، غیرقطعی و همراه با نوسان‌های زیادی است. ایجاد استراتژی معاملاتی در این بازار بسیار چالش‌برانگیز است. در این مقاله تأثیر رفتار معامله‌گران (معاملاتی که انجام می‌دهند) بر تغییر شرایط بازار بررسی شده است. عوامل بسیاری در تغییر شرایط بازار تأثیر دارند، اما در نهایت این تأثیرات، از طریق رفتار معامله‌گران به فعلیت می‌رسد. در این مقاله عاملی خودمختار جهت انجام معامله در بازار رمزارز طراحی شده است. عاملی که تنها با بررسی معاملات انجام‌شده تصمیم می‌گیرد. طراحی عامل مبتنی بر الگوریتم DDQN از یادگیری تقویتی است. برای آموزش عامل تمام معامله‌های انجام‌شده در صرافی رمزارز HitBTC در طول نزدیک به ۳ ماه برای ۳ جفت رمزارز، گردآوری شده است. نتایج پیاده‌سازی نشان می‌دهد مدل همگرا شده و در شرایط محیطی با ریسک بالا پایداری خوبی از خود نشان داده است. در نتیجه معامله‌های انجام‌شده منبع مهمی برای تصمیم‌گیری است. ترکیب این روش با روش‌های پیش‌بینی قیمت می‌تواند رویکردی جدید در طراحی عامل‌های معامله‌گر باشد.

doi : 10.22034/ABMIR.2025.22203.1062

E-ISSN: [2821-2037](https://doi.org/10.22034/ABMIR.2025.22203.1062) /© 2024. Published by Yazd University This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

۱- مقدمه

استفاده از روش‌های ریاضیاتی و آماری در محاسبات کامپیوتری جهت ایجاد استراتژی‌های معاملاتی در بازارهای مالی، معاملات الگوریتمی نامیده می‌شود [۱]. هدف اصلی در معاملات الگوریتمی بیشینه‌سازی سود بلندمدت هم‌زمان با نگهداری ریسک معامله در محدوده‌ای قابل قبول است [۲]. طراحی استراتژی‌های معاملاتی در بازارهای مالی با استفاده از یادگیری تقویتی عمیق از موضوعات مورد توجه در چند سال اخیر بوده است و محققان و فعالین بازار به دنبال آموزش عاملی خودمختار هستند که بتواند سود بیشتری به دست آورد [۱-۱۳].

معاملات الگوریتمی به دلیل نداشتن احساسات، استفاده از توان محاسباتی بالا و همچنین واکنش سریع به تغییرات بازار مورد توجه بسیاری از معامله‌گران قرار گرفته است به گونه‌ای که بسیاری از معامله‌گران به استفاده از معاملات الگوریتمی سوق پیدا کرده‌اند [۸].

معاملات الگوریتمی مسئله تصمیم‌گیری متوالی در محیطی غیرقطعی است. در بازارهای مالی یک معامله‌گر انسانی شرایط بازار را رصد می‌کند و از تکنیک‌های مختلف مانند تحلیل تکنیکال، تحلیل بنیادی و یا امواج الیوت برای تحلیل بازار استفاده کرده و توالی از تصمیم‌ها را در زمانی مناسب اخذ و باهدف افزایش سود، معاملاتی را در بازار انجام می‌دهد، لذا یادگیری تقویتی روشی مناسب جهت طراحی معاملات الگوریتمی است [۹].

هدف عامل معامله‌گر، افزایش سود بلندمدت و کاهش ریسک معامله است [۱۰]. برای این منظور باید به سیاستی دست پیدا کند که کارایی عامل معامله‌گر بهینه شود. کارایی می‌تواند به صورت سود کسب شده بعد از هر معامله، میزان موجودی سبد سهام و یا ریسک معامله تعریف گردد [۱۱]. عامل باید بتواند توالی از تصمیم‌ها را در زمان‌هایی مناسب اخذ کند که منجر به بهینگی کارایی شود [۱۲، ۱۳].

در یادگیری تقویتی، عامل می‌تواند به طور خودکار مهارت‌های رفتاری، نزدیک به رفتار بهینه به دست آورد. رفتار عامل بیانگر واکنش عامل در هر حالت از محیط است و این واکنش با انجام

عمل عینیت پیدا می‌کند. عامل، حالت محیط را مشاهده و سپس با استفاده از تابع سیاست، تصمیمی را اخذ و عملی را روی محیط انجام می‌دهد. محیط در پاسخ تغییر حالت داده و پاداشی را برمی‌گرداند. پاداش، میزان مفیدبودن هر عمل در هر حالت از محیط را مشخص می‌کند. سیاست، نگاشتی از فضای حالت به فضای عمل است و عامل با سعی و خطا یاد می‌گیرد که سیاست بهینه را به دست آورد و در شرایط مختلف محیطی به صورت خودمختار عمل بهینه را انجام دهد. عامل در طول فرایند یادگیری تلاش می‌کند احتمال رخداد عملی که پاداش بالاتری دریافت کرده است را افزایش دهد [۱۴].

تحلیل‌های بسیاری در رابطه با قابل پیش‌بینی بودن قیمت در بازارهای مالی انجام شده است. یکی از نظریات مهم در این زمینه، نظریه بازار کارآمد فاما است [۱۵]. بازار کارآمد، بازاری است که در آن تمام معامله‌گران به کل اخبار و اطلاعات دسترسی دارند. طبق نظریه بازار کارآمد فاما، قیمت‌های بازار به طور کامل همه اطلاعات و اخبار موجود را منعکس می‌کنند. و از آنجاکه اخبار و اطلاعات آینده قابل پیش‌بینی نیست، تغییرات قیمت به صورت تصادفی و غیرقابل پیش‌بینی است. طبق این نظریه، قیمت، بازتابی از تمام اطلاعات موجود و ناشی از رفتار معامله‌گران است؛ بنابراین تمرکز بر معامله‌های انجام شده و رفتار معامله‌گران به جای داده‌های قیمتی و تکنیکال، می‌تواند روشی مناسب برای طراحی عامل‌های معامله‌گر در بازارهای مالی باشد.

در این مقاله عاملی خودمختار برای انجام معامله در بازار رمزارزها مبتنی بر الگوریتم شبکه کبوی عمیق دوگانه^۱ یا به اختصار DDQN طراحی شده است [۱۶]. عامل معامله‌گر خودمختار، با تحلیل معاملات انجام شده، یاد می‌گیرد که چگونه در بازار، معامله انجام دهد. در بسیاری از تحقیقات انجام شده در زمینه طراحی معاملات الگوریتمی با استفاده از مدل‌های عمیق [۱۹-۱۷] و مدل‌های یادگیری تقویتی عمیق [۱۳-۱]، ورودی مدل شامل سری‌های زمانی مالی (از جمله قیمت پایانی)، مقادیر ابزارهای تحلیل تکنیکال و میزان موجودی سبد سهام هستند. در این مدل‌ها، دادگان ورودی

¹ Double Deep Q Network

روش رایج مبتنی بر تعداد معاملات است و این منجر به واکنش سریع‌تر عامل در شرایط نوسانی شده است و ۴- عامل به جفت‌ارز مشخصی وابسته نیست.

ساختار مقاله در ادامه به این صورت است، در بخش ۲ مروری بر تحقیقات گذشته انجام شده است و چالش‌های موجود در زمینه معاملات الگوریتمی بررسی شده‌اند. بخش ۳ به تعاریف پایه در یادگیری تقویتی و الگوریتم DQN پرداخته است. در بخش ۴ روش پیشنهادی معرفی گردیده است. نتایج در بخش ۵ تحلیل شده‌اند. در نهایت بخش ۶ نتیجه‌گیری و کارهای آتی را بیان می‌کند.

۲- مروری بر تحقیقات و بررسی چالش‌ها

ایجاد مدلی برای پیش‌بینی روند بازار، قدمتی به‌اندازه خود بازار دارد. مدل‌های ریاضیاتی و آماری بسیاری جهت پیش‌بینی سری‌های زمانی معرفی شده‌اند. در ادامه روش‌های یادگیری ماشینی مانند بردار پشتیبان، برای پیش‌بینی قیمت در بازارهای مالی مورد استفاده قرار گرفتند. این تحقیقات با ظهور یادگیری عمیق وارد دوره جدیدی شد و نتایج بهتری نسبت به روش‌های کلاسیک به دست آمد.

در [۱۷]، از شبکه عمیق کانولوشن^۱ CNN، برای انتخاب عمل مناسب استفاده شده است. دادگان مورد استفاده شامل سری زمانی قیمت در بازه روزانه به همراه ۱۵ اندیکاتور تحلیل تکنیکال هست. ورودی مدل تنسوری دوبعدی به‌اندازه ۱۵×۱۵ است که شامل مقادیر ۱۵ اندیکاتور برای ۱۵ روز است. خروجی مدل شامل سه کلاس خرید، نگهداری و فروش است.

مدل‌های توالی‌دار عمیق مانند شبکه عصبی بازگشتی RNN^۲ و مدل‌های عمیق GRU^۳ و LSTM^۴ در بسیاری از تحقیقات مربوط به معاملات الگوریتمی مورد استفاده و بررسی قرار گرفته است. در [۱۸] مدل عمیق LSTM برای پیش‌بینی روند حرکتی بازار مورد استفاده قرار گرفته است. ورودی مدل سری زمانی قیمت در بازه روزانه و خروجی مدل دو کلاس صعودی و نزولی هست. در مقاله [۱۹] از مدل مولد عمیق شبکه متخاصم مولد GAN^۵ برای

به بازه‌های زمانی ثابتی تقسیم می‌شوند. در نتیجه مدل در بازه‌های زمانی مشخصی تصمیم را اخذ می‌کند. این بازه زمانی معمولاً روزانه در نظر گرفته شده است، لذا عامل در هر روز در زمانی مشخص عملی را انجام می‌دهد. محدودیت اصلی در این روش‌ها، عدم وابستگی مدل به شرایط بازار است. به عبارتی مستقل از شرایط بازار، عامل در بازه‌ای مشخص عملی را انجام می‌دهد. برخلاف این تحقیقات در این مقاله، زمان عمل عامل به بازه زمانی ثابتی وابسته نیست بلکه به تعداد معامله‌ها بستگی دارد. به عبارت دیگر زمان واکنش عامل وابسته به شرایط بازار متغیر است. زمانی که تعداد معاملات در بازار افزایش پیدا می‌کند، عامل سریع‌تر واکنش نشان می‌دهد و زمانی که تعداد معاملات در بازار کاهش می‌شود، عامل دیرتر واکنش نشان می‌دهد. این ویژگی باعث می‌شود عامل در شرایط نوسانی سریع‌تر واکنش نشان دهد.

در این مقاله همچنین تغییری در تابع کیوی بهینه داده شده است. تابع کیوی بهینه در واقع چشم‌اندازی است که عامل تلاش می‌کند به آن برسد [۱۵]. طبق تعریف، تابع کیوی بهینه، بالاترین پاداش تجمعی است که عامل می‌تواند در آینده به دست آورد. در این مقاله هر حالت محیط مبتنی بر معاملات انجام شده تعریف شده است؛ لذا می‌توان بالاترین پاداش ممکن در هر حالت را به دست آورد که از این مقدار برای تخمین تابع کیوی بهینه استفاده شده است.

نکته دیگر در روش پیشنهادی، عدم وابستگی عامل به جفت‌ارز مشخصی است. عامل با استفاده از معاملات انجام شده، عملی را انجام می‌دهد و پاداشی را به دست می‌آورد و از این پاداش برای یادگیری استفاده می‌کند. از آنجاکه معامله و پاداش به دست آمده نرمال شده است، امکان آموزش عامل روی جفت‌ارزهای متفاوت فراهم شده است.

نوآوری‌هایی که در این مقاله ارائه شده است عبارت‌اند از: ۱- آموزش عامل مبتنی بر معاملات انجام شده، ۲- محاسبه بالاترین پاداش دریافتی در هر حالت از روی معاملات انجام شده و استفاده از آن در تخمین تابع کیوی بهینه، ۳- بازه‌های عمل عامل بر خلاف

^۴ Long Short Term Memory

^۵ Generative Adversarial Network

^۱ Convolutional Neural Network

^۲ Recurrent Neural Network

^۳ Gated Recurrent Unit

تحقیقات آتی مورد استفاده مجدد قرار گرفته است. اولین تکنیک، تعریف بافر تکرار^۲ است که حافظه‌ای برای ذخیره تجربیات^۳ تعامل عامل با محیط هست. هدف از تعریف بافر تکرار ایجاد استقلال بین تجربیات عامل و بهبود فرایند یادگیری است. تکنیک دوم استفاده از شبکه‌ای مجزا از شبکه کیو برای تخمین مقدار تابع کیوی بهینه هست.

در سال ۲۰۱۷ با استفاده از مدل DQN، عاملی خودمختار، توانست بدون دانش قبلی، بازی گو را به صورت حرفه‌ای یاد بگیرد و قهرمان این بازی را شکست دهد [۲۲]. بعد از این نتایج، الگوریتم‌های یادگیری تقویتی عمیق به طور گسترده در زمینه‌های دیگر از جمله در طراحی عامل معامله گر خودمختار مورد استفاده قرار گرفتند.

استفاده از روش‌های یادگیری تقویتی عمیق در محیط‌های پیچیده و غیرقطعی چالش برانگیز است. برای رسیدن به مدلی همگرا، حجم زیادی داده، پردازش بالا و تنظیم پارامترهای زیادی مورد نیاز است. از طرفی دیگر، مدل‌های یادگیری تقویتی عمیق مبتنی بر الگوریتم یادگیری کیو بسیار ناپایدار هستند و تغییر کوچکی در تخمین گر تابع کیو می‌تواند تأثیر بسیاری در عملکرد عامل داشته باشد. رسیدن به مدلی همگرا در این نوع مسائل کار پیچیده‌ای به حساب می‌آید. برای بهبود همگرایی در الگوریتم یادگیری کیو، ایده استفاده از دو تخمین گر مجزا در [۲۳]. پیشنهاد شده است. در این کار تخمین گر اول، تابع کیو و تخمین گر دوم مقدار تابع کیوی بهینه را تخمین می‌زند.

در [۱۶] ایده استفاده از دو تخمین گر برای مدل DQN ارائه شده است. در این مدل از دو شبکه پرسپترون مجزا برای تخمین تابع کیو و تابع کیوی بهینه استفاده شده است. این روش، تحت عنوان شبکه عمیق کیو دوتایی یا DDQN شناخته می‌شود.

از نخستین مقاله‌ها، در زمینه استفاده از یادگیری تقویتی عمیق در معاملات الگوریتمی می‌توان به مقاله [۲۴]. اشاره کرد که در آن عامل معامله گری مبتنی بر مدل DQN و شبکه RNN طراحی شده است. فضای حالت با استفاده از داده‌های قیمتی در بازه روزانه و فضای عمل به صورت گسسته شامل سه عمل خرید، فروش و نگهداری تعریف شده است.

پیش‌بینی قیمت در بازارهای مالی استفاده شده است. در این کار از سری زمانی قیمت در بازه روزانه استفاده شده است.

به موازات این تحقیق‌ها، سوی دیگری از تحقیق‌ها در یادگیری تقویتی در حال انجام بود. یادگیری تقویتی ترکیبی از سه شاخه علمی است. شاخه اول در علم روان‌شناسی گسترش پیدا کرد. مطالعه‌هایی که روی آموزش حیوان‌ها با روش سعی و خطا تمرکز دارد. شاخه دوم به بهینه‌سازی در ریاضی مربوط می‌شود. روش‌های بهینه‌سازی با استفاده از تابع ارزش و برنامه‌نویسی پویا در شاخه ریاضی گسترش پیدا کردند. شاخه سوم، هوش مصنوعی است. با ترکیب دو روش فوق و معرفی روش تفاضل زمانی، یادگیری تقویتی شکل گرفت [۱۴].

از اولین تحقیق‌ها در زمینه استفاده از یادگیری تقویتی در معاملات الگوریتمی می‌توان به کار مؤدی [۲۰] اشاره کرد. در این کار، عاملی خودمختار طراحی شده است که با تحلیل قیمت‌های گذشته در بازه‌های زمانی ثابت، تصمیم معاملاتی اخذ می‌کند. در این کار فضای حالت با استفاده از قیمت پایانی و موجودی سبد سهام و فضای عمل به صورت سه گانه خرید، فروش و نگهداری تعریف شده است. برای تخمین مقدار تابع کیو از رابطه بازگشتی خطی استفاده شده است.

استفاده از ظرفیت یادگیری عمیق به همراه توانایی کنترل تصمیم در یادگیری تقویتی منجر به ایجاد شاخه یادگیری تقویتی عمیق شده است. این شاخه در طراحی معاملات الگوریتمی برای ایجاد عامل معامله گر خودمختار، بسیار مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از تحقیقات در این زمینه از الگوریتم‌های یادگیری تقویتی مبتنی بر تابع ارزش به همراه مدل‌های عمیق برای تخمین تابع کیو استفاده کرده‌اند.

از اولین و مهم‌ترین تحقیق‌ها در استفاده از شبکه عصبی عمیق در یادگیری تقویتی می‌توان به DQN^۱ اشاره کرد [۲۱]. این مدل در سال ۲۰۱۳ جهت طراحی عاملی خودمختار برای انجام بازی‌های آتاری ارائه شد و عامل توانست بازی‌های آتاری را با دقتی نزدیک به انسان انجام دهد. دو تکنیک مهم در این مقاله معرفی و در تمام

³ Trajectory

¹ Deep Q Network

² Replay Buffer

است. تابع پاداش میزان سود هر عمل در هر حالت در نظر گرفته شده است. در مقاله [۱۱] از CNN برای تخمین تابع هدف استفاده کرده است. فضای حالت از ۱۰ اندیکاتور تحلیل تکنیکال تشکیل شده است.

مقاله [۱۲]، روش DQN را برای انجام معامله در بازارهای مالی مورد استفاده قرار داده است. در این مقاله فضای حالت به صورت سری زمانی قیمت در بازه روزانه و فضای عمل به صورت یک مجموعه پیوسته بین -۱ تا ۱ در نظر گرفته شده است. تعریف فضای حالت به شکل پیوسته این امکان را ایجاد می‌کند که عامل علاوه بر نوع عمل (خرید یا فروش) حجم معامله را نیز بتواند تعیین کند. در مقاله [۱۳] مدل DQN برای معامله در بازارهای آتی طراحی شده است.

استفاده از الگوریتم یادگیری کبوتر برای طراحی عامل معامله‌گر خودمختار در بازار سهام ایران نیز مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. در [۲۶] معاملات زوجی را با استفاده از یادگیری کبوتر پیاده‌سازی می‌کند. معاملات زوجی، معاملاتی است که در آن به دنبال ایجاد سبدي از دو دارایی با گرفتن موقعیت خرید در دارایی ارزان‌تر و گرفتن موقعیت فروش در آن سهمی که گران‌تر شده است، اقدام می‌کند. در نهایت مقاله [۲۷] داده‌های قیمت روزانه بازار سهام ایران به همراه ۳ اندیکاتور تکنیکال، فضای حالت را تشکیل می‌دهند و از یادگیری کبوتر برای تخمین بهترین معامله در هر روز استفاده می‌کند.

۳- الگوریتم یادگیری کبوتر و DDQN

در یادگیری تقویتی فرایند تصمیم‌گیری عامل، با کمک فرایند مارکوف تعریف می‌شود [۱۴] در رابطه (۱) شرط خاصیت مارکوف آورده شده است.

$$Pr(S_{n+1}|S_1 \dots S_n) = Pr(S_{n+1} \vee S_n) \quad (1)$$

طبق رابطه (۱)، فرایندی تصادفی دارای خاصیت مارکوف است، اگر هر حالت فقط به حالت قبل از خودش وابسته باشد.

در سال ۲۰۲۱ روش TDQN^۱ در مقاله [۱] ارائه شد. در این مقاله از الگوریتم DQN جهت آموزش عامل معامله‌گر استفاده شده است. فضای حالت به صورت گسسته و نامحدود تعریف شده است. هر حالت محیط با استفاده از داده‌های قیمتی بازار و مقادیر اندیکاتورهای تحلیل تکنیکال به همراه شرایط داخلی عامل مانند تعداد سهام و میزان نقدینگی، تعریف گردیده است. فضای عمل یک مجموعه گسسته از اعداد صحیح است که حجم معامله را نشان می‌دهد. اعداد مثبت برای عمل خرید، اعداد منفی برای عمل فروش و عدد صفر بیانگر انجام ندادن معامله است. پاداش هر عمل باتوجه به میزان تغییر در موجودی سبد سهام محاسبه می‌شود.

در [۲] با ترکیب دو مدل عمیق شامل مدل توجه و BiLSTM، الگوریتم DQN پیاده‌سازی شده است. در این کار هر حالت محیط ابتدا به شبکه BiLSTM وارد شده و خروجی آن برای تخمین تابع کبوتر وارد یک شبکه ترنسفورمر شده است.

در مقاله [۷] هر حالت محیط ترکیبی از داده‌های قیمتی و خروجی سه ابزار تکنیکال هست. مدل ارائه شده مبتنی بر اینکدر-دیکدر است. قسمت اینکدر حالت محیط را دریافت کرده و در اختیار دیکدر قرار می‌دهد. شبکه اینکدر به شیوه‌های مختلف شامل شبکه عصبی پرسپترون، شبکه GRU و ترکیب CNN با GRU پیاده‌سازی شده است. شبکه دیکدر مبتنی بر DQN است.

مقاله [۸] چند عامل خودمختار، مستقل از یکدیگر و با معماری یکسان را ارائه داده است. تصمیم نهایی تلفیقی از تصمیم‌های دیگر عامل‌ها است. مدل ارائه شده در این کار دارای سه سطح است. در سطح اول داده‌های سری زمانی مالی با روش میدان زاویه‌ای گرامیان به تصویر تبدیل می‌شوند. سطح دوم به وسیله یادگیری عمیق و با شبکه CNN پیاده‌سازی شده است و در سطح سوم تصمیم نهایی با تلفیقی از تصمیم‌ها اخذ می‌شود.

در مقاله [۱۰] از مدل عمیق ترنسفورمر برای طراحی عامل معامله‌گر استفاده شده است. در این مقاله فضای حالت مبتنی بر قیمت پایانی و در بازه روزانه و فضای عمل به صورت گسسته و با سه عمل تعریف شده است. از مدل DQN استفاده شده است که در آن شبکه کبوتر و هدف با استفاده از مدل ترنسفورمر طراحی شده

² Bidirectional LSTM

¹ Trading Deep Q Network

$$Q(s_t, a_t) = E \left[\sum_{k=0}^{\infty} \gamma^k r_{t+k} \mid s = s_t, a = a_t \right] \quad (4)$$

با استفاده از رابطه بلمن می‌توان تابع کیو را به صورت بازگشتی مطابق رابطه (۵) بازنویسی کرد.

$$Q(s_t, a_t) = E[r_t + \gamma Q(s_{t+1}, a_{t+1})] \quad (5)$$

در رابطه (۵)، r_t پاداش به دست آمده در مرحله t ام و $Q(s_{t+1}, a_{t+1})$ تابع کیو برای حالت و عمل مرحله بعد است. در الگوریتم یادگیری کیو از رابطه (۶) برای بهبود و به روزرسانی تابع کیو استفاده می‌کند.

$$Q(s_t, a_t) = Q(s_t, a_t) + \alpha(r_t + \gamma \max_a Q(s_{t+1}, a_{t+1}) - Q(s_t, a_t)) \quad (6)$$

در رابطه (۶)، α نرخ یادگیری را مشخص می‌کند. خط دوم رابطه (۶) تخمین تابع کیوی را بیان می‌کند. همچنین $Q(s_{t+1}, a_{t+1})$ مقدار تابع کیو برای حالت بعدی است. تصمیم عامل در الگوریتم یادگیری کیو مطابق رابطه (۷) به دست می‌آید. تصمیم عامل، عملی است که بالاترین مقدار تابع کیو را داشته باشد. البته در فرایند یادگیری برای اکتشاف بیشتر گاهی عملی به صورت تصادفی انتخاب می‌گردد.

$$\pi(s_t) = \operatorname{argmax}_a Q(s_t, a) \quad (7)$$

در رابطه (۷) $\pi(s_t)$ تابع سیاست عامل نامیده می‌شود. سیاست در هر حالت مشخص می‌کند کدام عمل انتخاب گردد. تصمیم عامل توسط این تابع اخذ می‌گردد. در الگوریتم DQN برای تخمین تابع کیو از شبکه عصبی عمیق استفاده می‌کند [۲۱]. علاوه بر این، برای استقلال نمونه‌های آموزشی، نمونه‌ها را در بافر تکرار قرار داده و برای هر مرحله آموزش، تعدادی از نمونه‌ها را به صورت تصادفی انتخاب می‌کند.

در مدل DQN از دو شبکه با معماری یکسان استفاده می‌شود. شبکه نخست تحت عنوان شبکه کیو، حالت محیط را به عنوان ورودی دریافت و مقدار تابع کیو را برای هر عمل برمی‌گرداند. شبکه دوم تحت عنوان شبکه هدف وظیفه تخمین تابع کیوی بهینه را برای حالت بعدی محیط دارد. این شبکه، حالت بعدی محیط را دریافت و مقدار تابع کیوی بهینه برای هر عمل را برمی‌گرداند. این دو شبکه دارای معماری یکسان هستند. شبکه هدف آموزش

اگر به فرایند مارکوف، عمل و پاداش دریافتی از آن عمل اضافه شود، فرایند تصمیم مارکوف به وجود می‌آید. رابطه (۲) فرایند تصمیم مارکوف را نشان می‌دهد.

$$Pr(S_{n+1}, r_n \mid S_1 \dots S_n, a_1 \dots a_n) = Pr(S_{n+1}, r_n \mid S_n, a_n) \quad (2)$$

طبق رابطه (۲) احتمال رفتن به حالت S_{n+1} و دریافت پاداش r_n فقط به حالت و عمل قبل بستگی دارد.

چندگانه $M = (S, A, P, R, \gamma)$ فرایند تصمیم مارکوف است و در آن، S مجموعه تمام حالت‌های محیط است و فضای حالت نامیده می‌شود. A مجموعه تمام عمل‌هایی است که عامل می‌تواند در محیط انجام دهد، به این مجموعه فضای عمل گویند. P تابع توزیع تغییر حالت محیط را مشخص می‌کند. R تابعی است از $R: S \times A \rightarrow R$ و پاداش است که عامل بعد از انجام هر عمل دریافت می‌کند. γ فاکتور تخفیف، عددی است در بازه $[0, 1]$ که به منظور همگرا شدن سری پاداش تجمعی استفاده می‌شود.

زیربنای یادگیری تقویتی، مبتنی بر پاداش دریافتی از محیط است. پاداش یک عدد اسکالر هست و مشخص می‌کند که عمل عامل در حالت t چقدر خوب بوده است.

مجموع پاداش‌های دریافتی در آینده یعنی از حالت t به بعد با G_t نشان داده می‌شود. رابطه (۳) آن را نشان می‌دهد. به G_t بازده یا پاداش تجمعی گویند. پاداش تجمعی یک دید بلند مدت به عامل می‌دهد. عامل باید به سمت سیاستی حرکت کند تا پاداش تجمعی خود را بیشینه سازد.

$$G_t = r_t + \gamma^1 r_{t+1} + \gamma^2 r_{t+2} + \dots + \gamma^k r_{t+k} \quad (3)$$

$$= \sum_{k=0}^{\infty} \gamma^k r_{t+k}$$

در رابطه (۳)، r_t پاداش دریافتی از محیط بعد از انجام عمل a_t است.

تابع کیو (تابع ارزش حالت - عمل)، میانگین مجموع پاداش‌هایی که عامل با شروع از حالت s و با انجام عمل a می‌تواند در آینده به دست می‌آورد را برمی‌گرداند. به عبارتی این تابع مشخص می‌کند، عامل با انجام عمل a در حالت s انتظار دارد در آینده چه میزان پاداش به دست آورد. در رابطه (۴) تعریف تابع کیو آمده است.

تصمیم‌گیری در عامل به این صورت است که ابتدا با استفاده از بخش مشاهده‌کننده، حالت محیط را دریافت کرده و به‌عنوان ورودی وارد شبکه سیاست می‌شود و عملی که بالاترین مقدار کیو را داشته باشد به‌عنوان تصمیم عامل در اختیار بخش عمل محیط قرار می‌گیرد. این بخش تصمیم عامل را روی محیط اجرا می‌کند. بعد از تغییر حالت محیط و ورود به حالت جدید بخش پاداش مقدار پاداش عمل را برمی‌گرداند. چهارگانه (حالت فعلی، عمل عامل، پاداش عمل و حالت بعدی) به‌عنوان یک مسیر در بافر تکرار ذخیره شده و از آن برای آموزش عامل استفاده می‌شود.

۴-۱ گردآوری دادگان

دادگان مورد استفاده در این مقاله شامل دو مجموعه دادگان است. مجموعه اول که آموزش عامل مبتنی بر آن انجام شده است، شامل تمام معاملات انجام شده در یک بازار رمزارز است. هر معامله شامل چهار ویژگی زمان، قیمت، مقدار و سمت معامله هست. مجموعه دادگان دوم شامل اطلاعات قیمتی (بالاترین قیمت، پایین‌ترین قیمت، قیمت شروع و قیمت پایان) هر جفت رمزارز است که در بازه ۳۰ دقیقه‌ای گردآوری شده است. از مجموعه دادگان قیمت برای محاسبه پاداش استفاده می‌شود. برای گردآوری دادگان معاملات انجام شده از صرافی آنلاین HitBTC استفاده شده است و تمام معاملات صورت گرفته در این صرافی در طول چهار ماه از تاریخ دهم مرداد لغایت دهم آذر ۱۴۰۳ گردآوری شده است. مطابق شکل (۱) از چارچوب نرم‌افزاری آپاچی کافکا برای این منظور استفاده شده است. آپاچی کافکا شامل تو بخش اصلی تولیدکننده و مصرف‌کننده هست. تولیدکننده با فراخوانی واسط نرم‌افزاری، معاملات انجام شده اخیر در این صرافی را دریافت و به سمت مصرف‌کننده ارسال می‌کند. مصرف‌کننده به‌صورت بلادرنگ آن دادگان را دریافت و در پایگاه داده سری زمانی influx ذخیره می‌کند. بخش مشاهده‌کننده ماژول محیط داده‌های مورد نیاز را از پایگاه داده فراخوانی و هر حالت محیط را تشکیل می‌دهد.

نمی‌بیند؛ بلکه در بازه‌های زمانی مشخص مقدار پارامترهای شبکه سیاست در آن کپی می‌گردد به عبارتی مدل دارای دو شبکه ولی یک تخمین‌گر است.

در DDQN برای افزایش همگرایی مدل، از دو شبکه عمیق با معماری یکسان استفاده شده است؛ ولی برخلاف مدل DQN وزن‌های شبکه سیاست در شبکه هدف کپی نمی‌شوند. به عبارتی مدل DDQN از دو تخمین‌گر مجزا استفاده می‌کند و هر دو شبکه سیاست و هدف به‌صورت مجزا آموزش می‌بینند [۱۶]. شبکه اصلی مقدار $Q(s, a)$ را تخمین می‌زند و شبکه هدف برای تخمین مقدار $Q^*(s', a')$ تعریف شده است.

۴-۲ روش پیشنهادی

در این مقاله، عاملی خودمختار جهت انجام معامله در بازار رمزارزها طراحی شده است. عاملی خودمختار که تنها با استفاده از تحلیل معاملات انجام شده یا همان رفتار معامله‌گران بازار، تصمیم می‌گیرد چه عملی انجام دهد. معاملات انجام شده تنها مشاهده عامل از محیط است که هر معامله شامل چهار ویژگی است. زمان انجام معامله، قیمت، حجم معامله و سمت معامله که می‌تواند خرید یا فروش باشد.

در شکل (۱) معماری روش پیشنهادی آمده است. این معماری از دو لایه تشکیل شده است. لایه اول مربوط به گردآوری دادگان و لایه دوم اجزاء عامل معامله‌گر را نشان می‌دهد.

لایه گردآوری دادگان، به‌صورت لحظه‌ای معاملات انجام شده را دریافت و در اختیار لایه دوم می‌گذارد. لایه دوم معماری از دو ماژول عامل و محیط تشکیل شده است. ماژول عامل، شامل دو شبکه کانولوشن برای تخمین تابع کیو و هدف است و هر دو دارای ساختاری یکسان هستند. ماژول محیط از ۳ بخش اصلی تشکیل شده است. بخش مشاهده‌کننده^۱ که حالت محیط را شکل می‌دهد. این بخش، معامله‌های انجام شده را از پایگاه داده، دریافت، نرمال و با ساختار مناسبی در اختیار عامل می‌گذارد. بخش عمل^۲ که تصمیم عامل را روی محیط اجرا می‌کند و بخش پاداش^۳ که پاداش عمل را محاسبه می‌کند کرده و به عامل برمی‌گرداند. فرایند

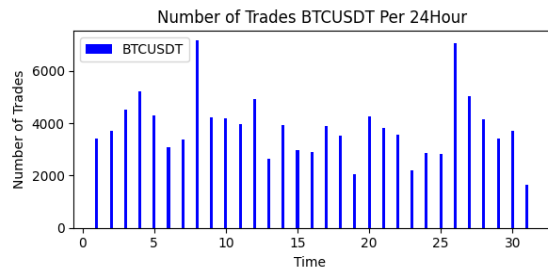
³ Reward

¹ Observer

² Action

شبکه برابر با $d \times d \times 4$ هست. تمام مقادیر با روش نرمال‌سازی کمینه، بیشینه نرمال شده‌اند و در بازه [۱] قرار گرفته‌اند.

شکل (۲) نمودار تعداد معاملات انجام شده در هر روز برای جفت رمزارز بیت‌کوین-تتر برای بازه یک ماه را نشان می‌دهد.

شکل (۲): نمودار تعداد معاملات روزانه در بیت‌کوین - تتر از

صرافی HitBTC

به‌صورت میانگین در هر روز ۲۷۰۰ معامله در این صرافی برای جفت‌ارز بیت‌کوین-تتر انجام می‌شود. اگر مقدار $d = 16$ تعیین گردید آنگاه تعداد معاملات هر حالت از محیط ۵۱۲ عدد است. در این صورت به‌صورت میانگین عامل در هر ۵ ساعت عملی را انجام می‌دهد. البته شایان‌ذکر است اگر بازار نوسان زیادی داشته باشد و تعداد معاملات افزایش پیدا می‌کند، عامل می‌تواند در بازه زمانی کوتاه‌تری واکنش نشان دهد.

۳-۴ فضای عمل

عامل معامله‌گر باید تصمیم بگیرد که در چه زمانی، با چه قیمتی، به چه میزان و در کدام سمت (خرید یا فروش)، معامله را ثبت کند.

در روش پیشنهادی، زمان انجام معامله بلافاصله بعد از دریافت حالت از محیط است. زمانی که تعداد معاملات به عدد مشخصی برسند آنگاه حالت محیط تشکیل و به عامل داده می‌شود. به‌عبارت‌دیگر زمان انجام عمل عامل در بازه‌های زمانی ثابتی نیست؛ بلکه وابسته به تعداد معاملات بازار متغیر است. قیمت بازار در زمان انجام معامله، قیمت را مشخص می‌کند؛ بنابراین، عامل تنها باید سمت و مقدار معامله را مشخص کند.

برای این منظور، فضای عمل به‌صورت مجموعه‌ای گسسته با سه عضو $\{1, 0, -1\}$ تعریف شده است. ۱- به معنی فروش کل دارایی موجود. ۰ به معنی عدم انجام معامله و ۱ به معنی خرید با کل میزان

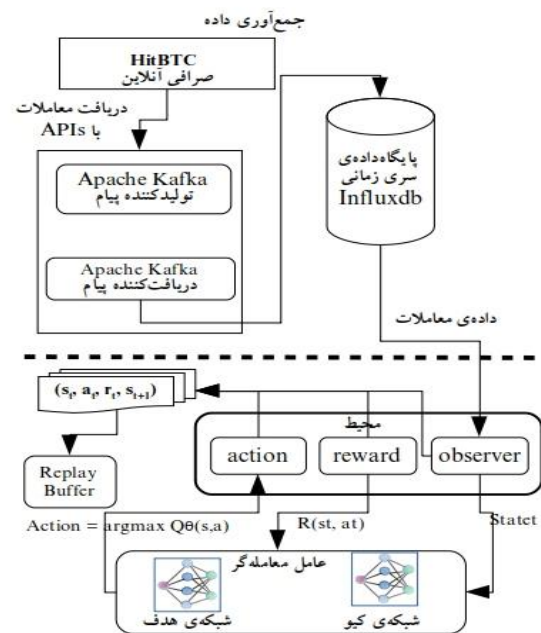
۲-۴ فضای حالت

در روش پیشنهادی، هر حالت از محیط، مجموعه‌ای با تعدادی مشخص از معاملات انجام شده است. هر معامله دارای چهار ویژگی است. در رابطه (۸) معامله i ام تعریف شده است. مجموعه‌ای از معاملات انجام شده حالت محیط را تشکیل می‌دهند. رابطه (۹) حالت t ام محیط را تعریف کرده است.

$$trade_i = \{time, price, quantity, side\} \quad (8)$$

$$state_t = \{trade_i, \dots, trade_{i+d \times d}\} \quad (9)$$

در رابطه (۸)، $time$ ، زمان انجام معامله، $quantity$ ، مقدار معامله انجام شده، $price$ ، قیمت ارز در انجام معامله و $side$ ، سمت معامله را مشخص می‌کند.

شکل (۱): معماری روش پیشنهادی

ساختار داده هر حالت محیط، یک تنسور مربعی به عرض d هست؛ لذا هر حالت دارای $d \times d$ معامله انجام شده است. هر معامله ۴ ویژگی دارد؛ بنابراین تنسور ورودی دارای ۴ کانال است. کانال اول مربوط به مقدار معامله انجام شده برای سمت فروش است. کانال دوم مربوط به مقدار معامله انجام شده برای سمت خرید است. کانال سوم قیمتی که معامله در آن انجام شده است را نشان می‌دهد. کانال چهارم زمان انجام معامله را ثبت می‌کند. ابعاد تنسور ورودی

۴-۵ تابع هزینه

تابع هزینه در الگوریتم DDQN طبق رابطه (۱۱) محاسبه می‌شود [۲۰].

$$L = \|Q^*(s, a) - Q(s, a)\| \quad (11)$$

هدف کمینه کردن رابطه (۱۱) است. به عبارت دیگر آموزش عامل، با کاهش فاصله تابع کیو با مقدار بهینه آن صورت می‌گیرد. مقدار بهینه تابع کیو با $Q^*(s, a)$ نشان داده می‌شود. طبق رابطه (۵) می‌توان تابع بهینه کیو را به صورت رابطه (۱۲) بازنویسی کرد.

$$Q^*(s_t, a_t) = E \left[r_{t+1} + \gamma \max_a Q^*(s_{t+1}, a_{t+1}) \right] \quad (12)$$

در رابطه (۱۲)، مقدار پاداش دریافتی از محیط بعد از انجام عمل a_t است. این مقدار، به وسیله تابع پاداش بعد از انجام هر عمل محاسبه می‌شود. $\max_a Q(s_{t+1}, a_{t+1})$ ارزش عملی است، که بالاترین مقدار تابع کیوی بهینه را دارد. با استفاده از رابطه‌های (۱۱) و (۱۲) می‌توان تابع هزینه را به صورت رابطه (۱۳) تعریف کرد.

$$L = \|r_t + \gamma \max_a Q^*(s_{t+1}, a_{t+1}) - Q(s_t, a_t)\| \quad (13)$$

$Q^*(s_{t+1}, a_{t+1})$ بیانگر مقدار بیشینه برای میانگین مجموع پاداش دریافتی عامل در آینده با شروع از حالت s و انجام عمل a است. این مقدار، خروجی شبکه هدف هست. مجموع $\max_a Q^*(s_{t+1}, a_{t+1})$ با پاداش دریافتی، r_t تخمینی از مقدار بهینه تابع کیو می‌دهند. برای بهینه‌سازی تابع هزینه از گرادیان نزولی استفاده می‌شود.

در این مقاله برای افزایش هم‌گرایی، تغییری در تخمین تابع کیوی بهینه داده شده است. با توجه به اینکه معاملات انجام شده در اختیار است، در هر حالت می‌توان بیشترین پاداش یک معامله را محاسبه کرد. از این مقدار در تخمین تابع کیوی بهینه استفاده گردیده است. رابطه (۱۴) تخمین جدید تابع کیوی بهینه را نشان می‌دهد و تابع هزینه جدید در رابطه (۱۵) نوشته شده است.

$$Q^*(s_t, a_t) = \beta_{\max} R + (1 - \beta) \max_a Q^*(s_{t+1}, a_{t+1}) \quad (14)$$

نقدینگی است. تصمیم نهایی عامل مبتنی بر عمل مرحله قبل و عملی که در حال حاضر با توجه به خروجی شبکه کیو، پیشنهاد شده است تعیین می‌گردد. در جدول (۱) تصمیم نهایی عامل مشخص شده است.

جدول (۱): تصمیم عامل مبتنی بر عمل قبلی و فعلی

عمل قبلی	عمل پیشنهادی	تصمیم
$\{-1, 0, 1\}$	۰	۰
۰	۱	۱
۰	-۱	-۱
۱	۱	۰
۱	-۱	-۱
-۱	۱	۱
-۱	-۱	۰

۴-۴ تابع پاداش

خروجی تابع پاداش نشان‌دهنده میزان کارایی عامل معامله‌گر است و می‌توان آن را مهم‌ترین بخش در فرایند یادگیری عامل در نظر گرفت. در روش‌های یادگیری تقویتی مستقل از محیط، عامل در ابتدا هیچ اطلاعی از ساختار و دینامیک محیط ندارد. تنها با بررسی پاداش دریافتی بعد از هر تصمیم و تغییر وضعیت محیط، یادگیری را انجام می‌دهد.

در این مقاله، تابع پاداش با استفاده از سود حاصل از معامله‌ها تعریف شده است. اگر عامل در حالت s_t عمل a_t را انجام دهد و هزینه انجام تراکش مالی با C نمایش داده شود، سود دریافتی از رابطه زیر محاسبه خواهد شد:

$$R_t(s_t, a_t) = \begin{cases} (P_{t+1} - P_t)a_t - P_t \times a_t \times C & \text{if } a_t \neq 0 \\ 0 & \text{if } a_t = 0 \end{cases} \quad (10)$$

در رابطه (۱۰)، P_t قیمت بازار در زمان انجام معامله t است. a_t عمل عامل را در حالت t نشان می‌دهد و C هزینه تراکش است. تابع پاداش به نحوی طراحی شده است که هزینه‌های انجام معامله در محاسبه سود و زیان لحاظ شود. عامل با استفاده از این تابع، به‌گونه‌ای آموزش می‌بیند که در هر زمان بهترین تصمیم را برای حداکثرسازی سود خود اتخاذ کند.

در این آزمایش از دو مجموعه دادگان معاملات انجام شده و سری زمانی قیمت پایانی مربوط به سه جفت‌ارز BTC/USD، ETH/USD (بیت‌کوین-تتر)، و ETH/BTC (اتریوم-تتر) استفاده شده است. معاملات انجام شده در بازه ۴ ماه از ۱۰ مرداد لغایت ۱۰ آذر ۱۴۰۳ گردآوری شده‌اند. مجموعه دادگان به دو مجموعه آموزش و آزمون تقسیم شده‌اند. از تاریخ ۱۰ مرداد لغایت ۲۰ آبان برای آموزش مدل و از تاریخ ۲۱ آبان لغایت ۱۰ آذر برای آزمون مدل استفاده شده است. به عبارتی ۸۰ درصد دادگان برای آموزش و ۲۰ درصد برای آزمون در نظر گرفته شده است. مدل ابتدا روی جفت‌ارز بیت‌کوین - تتر به تعداد ۱۰۰۰ تکرار آموزش دیده است و سپس مدل روی دو جفت‌ارز دیگر با ۱۰۰ تکرار مورد آموزش مجدد قرار گرفته است. ارزیابی مدل روی هر سه جفت‌ارز و با دادگان آزمون صورت گرفته و نتایج در ادامه تحلیل شده است.

۱-۵ پارامترهای محیط

یکی از دلایل پیچیدگی در الگوریتم‌های یادگیری تقویتی عمیق تعداد زیاد پارامترهایی است که مقادیر آن‌ها باید تعیین شود. در روش پیشنهادی پارامترهای مدل شامل d ، α ، β و γ هستند. در ابتدا روش به دست آوردن مقادیر هر پارامتر شرح داده شده است و سپس در جدول (۲) این مقادیر نشان داده شده‌اند.

پارامتر d اندازه تنسور ورودی به شبکه کیو را مشخص می‌کند. هر حالت محیط با تنسوری مربعی با ابعاد $d \times d \times 4$ تعریف می‌شود؛ لذا مقدار d تعداد معاملات در هر حالت و زمان پاسخ عامل را تعیین می‌کند و در افزایش دقت مدل تأثیر بسزایی دارد. برای تعیین مقدار d ، مقادیر مختلف آن در بازه [۱۰، ۳۲] بررسی شده و میانگین دقت^۲ مدل در ارزیابی هر سه جفت رمزارز محاسبه گردیده است. شکل (۳) نمودار میانگین دقت مدل برای مقادیر مختلف d را نشان داده است.

مطابق شکل (۳)، بالاترین دقت مدل برای $d=26$ ثبت شده است؛ بنابراین در ارزیابی مدل پارامتر d برابر با مقدار ۲۶ تنظیم می‌گردد. **پارامتر α** مقداری است در بازه [۰، ۱] نرخ یادگیری مدل نامیده می‌شود. این پارامتر میزان تغییر پارامترهای شبکه کیو در هر

$$\begin{aligned} L &= \|r_{t+1} \\ &+ \gamma [\beta_{\max} R + (1 - \beta) \max_a Q^*(s_{t+1}, \\ &a_{t+1})] - Q(s_t, a_t)\| \end{aligned} \quad (15)$$

در رابطه (۱۵)، $\max R$ ، بیشترین پاداش از بین معامله‌های انجام شده در حالت s و β مقداری ثابت در بازه [۰، ۱] است به کارگیری بیشترین پاداش در رابطه (۱۵) منجر به افزایش هم‌گرایی شده است. به عبارتی این مقدار مانند یک تنظیم‌کننده عمل کرده است.

۵- پیاده‌سازی و ارزیابی نتایج

در این مقاله، عامل معامله‌گر خودمختار مبتنی بر یادگیری تقویتی عمیق آموزش داده شده است. فضای حالت به صورتی متفاوت از تحقیقات پیشین و مبتنی بر معاملات انجام شده تعریف شده و همچنین تغییری در تخمین تابع بهینه کیو داده شده است. در این بخش از مقاله جزئیات پیاده‌سازی و نتایج ارزیابی روش پیشنهادی آمده است. برای ارزیابی روش پیشنهادی سؤال‌هایی مطرح شده و برای پاسخ به آن‌ها، آزمایش‌هایی انجام گرفته و نتایج در ادامه توضیح داده شده است.

سؤال ۱: آیا تخمین جدید تابع بهینه کیو، تأثیری بر همگرایی و پاداش عامل دارد؟

سؤال ۲: آیا روش پیشنهادی می‌تواند حداکثر کاهش سرمایه را نسبت به دیگر استراتژی‌ها کاهش دهد؟

سؤال ۳: آیا مدل پیشنهادی برای دیگر ارزها نیز کار می‌کند؟

سؤال ۴: آیا مدل پیشنهادی می‌تواند عملکرد بهتری نسبت به استراتژی‌های معاملاتی دیگر داشته باشد؟

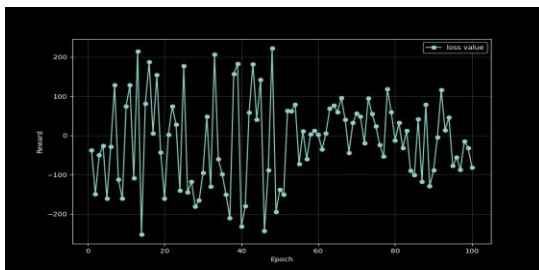
پیاده‌سازی مدل با استفاده از زبان برنامه‌نویسی python 3.10 انجام شده است. از شبکه عمیق کانولوشن vgg16 برای تخمین تابع کیو استفاده شده است. شبکه کانولوشن با کتابخانه keras ۲،۱۵ پیاده‌سازی شده است. برای پیاده‌سازی الگوریتم‌های یادگیری تقویتی کلاس‌های `reward`، `action`، `observer` و `environment` مبتنی بر کتابخانه gym 0.26.2 نوشته شده است. عامل پیشنهادی در این مقاله MY_DQN نامیده شده است. پروژه پیاده‌سازی شده در آدرس گیت‌هاب^۱ قابل مشاهده و دسترسی است.

² Precision

¹ <https://github.com/MehrdadEslami/cryptoRL>

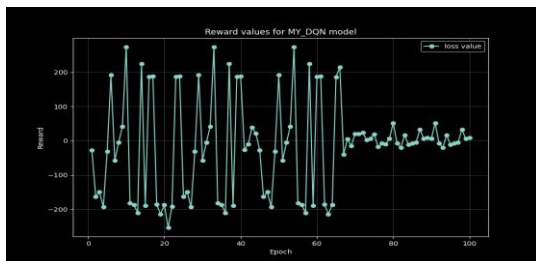
۵-۲ بررسی همگرایی (سؤال ۱)

در یادگیری ماشین جهت بررسی همگرایی مدل خروجی تابع هزینه در فرایند یادگیری، مورد بررسی قرار می‌گیرند. در صورتی که مقدار تابع هزینه به صفر نزدیک شود، آنگاه تفسیر به همگرایی مدل می‌شود. اما در یادگیری تقویتی رسیدن تابع هزینه به مقادیر نزدیک به صفر برای محیطی پیچیده؛ مانند بازار رمزارزها قابل دسترسی نیست [۷]. اثبات نشده است که الگوریتم یادگیری کیو در فضای حالت نامحدود، همگرا است؛ لذا برای بررسی همگرایی مدل، پاداش‌های دریافتی در طول فرایند یادگیری مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اگر پاداش‌های دریافتی در طول فرایند یادگیری افزایشی و در بازه محدودی نوسان کند آنگاه تعبیر به همگرایی مدل می‌شود. نمودار میانگین پاداش دریافتی در طول فرایند یادگیری برای مدل vanilla_DDQN در شکل (۴) و برای MY_DDQN در شکل (۵) آمده است. برای آموزش، مدل هزار بار روی مجموعه داده‌گان آموزش دیده است؛ ولی نتیجه ۱۰۰ دوره آموزش آخر در شکل‌های (۳) و (۴) نشان داده شده است.

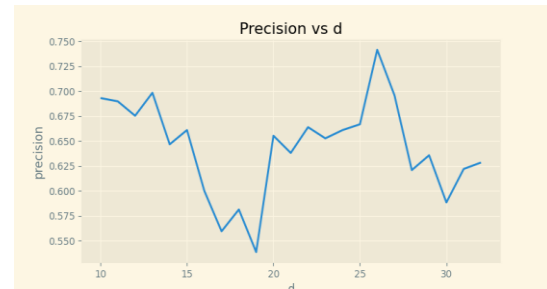
شکل (۴): مجموع پاداش دریافتی در مدل vanilla_DQN

فضای حالت در هر دو مدل یکسان است مقادیر پارامترها مشابه یکدیگر مقداردهی شده‌اند و روی یک سیستم یکسان اجرا گرفته شده است.

شکل (۵): میانگین پاداش دریافتی در مدل MY_DDQN

به‌روزرسانی را مشخص می‌کند. برای تعیین مقدار بهینه، در شروع فرایند آموزش مقدار اولیه آن ۰٫۹۹ لحاظ گردیده و در هر دوره آموزش به میزان ۰٫۰۱ از آن کم شده است. مقداری به‌عنوان مقدار بهینه لحاظ شده است که نوسان مجموع پاداش مدل در آن دوره آموزش کمترین مقدار را داشته باشد.

شکل (۳): نمودار میانگین دقت مدل برای مقادیر مختلف d

پارامتر γ ، فاکتور تخفیف، عددی است در بازه $[0, 1]$ که به‌منظور همگرا شدن سری پاداش تجمعی استفاده می‌شود. این پارامتر هر چه به ۰ نزدیک‌تر باشد تأثیر پاداش‌های آتی را کاهش می‌دهد و هر چه به ۱ نزدیک‌تر باشد، پاداش آتی را هم‌وزن با آخرین پاداش به‌دست آمده لحاظ می‌کند. برای تعیین مقدار بهینه برای این پارامتر از الگوریتم تبرید شبیه‌سازی شده^۱ استفاده شده است که در آن هدف پیدا کردن مقداری برای این پارامتر است که تابع هزینه مدل را کمینه کند.

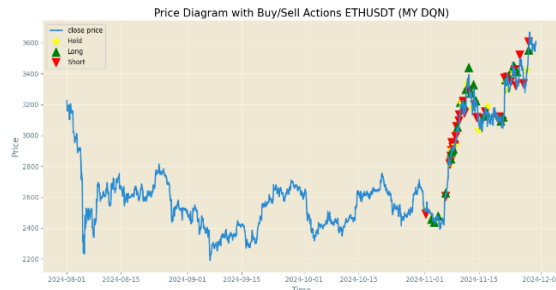
پارامتر β ، پارامتری است که در مدل پیشنهادی برای تخمین تابع کیوی بهینه استفاده شده است. این پارامتر برای محاسبه میانگین بالاترین پاداش معاملات انجام در حالت‌های مختلف استفاده شده است. طبق رابطه (۱۴)، از این میانگین برای تخمین تابع کیوی بهینه استفاده شده است.

در جدول (۲) مقادیر به‌دست آمده برای پارامترهای مختلف محیط آورده شده است.

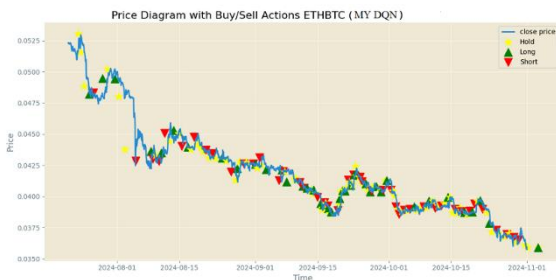
جدول (۲): مقادیر پارامترهای مدل

epoch = ۱۰۰۰	$\alpha = ۰/۰۹۲$
batch_size = ۱۶	$\gamma = ۰/۰۵۴$
$d = ۲۶$	$\beta = ۰/۶۳۲$

^۱ Simulated annealing

شکل (۷): تصمیم‌های عامل روی دادگان آزمون، اتریوم-تتر

شکل (۸): تصمیم‌های عامل روی دادگان آزمون اتریوم-تتر

هر تصمیم می‌تواند تصمیم خرید (مثلاً سبز)، تصمیم فروش (مثلاً قرمز) و تصمیم حفظ وضعیت موجود (ضربدر زرد) باشد. برای بررسی کیفیت تصمیم‌های پیش‌بینی شده از دو معیار دقت و بازخوانی^۱ استفاده شده است. رابطه (۱۶) این دو معیار را تعریف می‌کند:

$$\text{precision} = \frac{\text{TruePositive}}{\text{TruePositive} + \text{FalsePositive}} \quad (16)$$

$$\text{recall} = \frac{\text{TruePositive}}{\text{TruePositive} + \text{FalseNegative}}$$

در رابطه (۱۶)، TP^2 بیانگر تعداد تصمیم‌های درستی است که منجر به سود یا جلوگیری از ضرر می‌شود. FP^3 بیانگر تعداد تصمیماتی است که منجر به ضرر یا ازدست‌دادن سود می‌شوند. FN^4 بیانگر تعداد فرصت‌های ازدست‌رفته است و برابر با تعداد تصمیم‌های نگهداری (عدم انجام معامله) است، در شرایطی که اخذ تصمیم دیگری می‌توانست منجر به سود یا کاهش ضرر گردد.

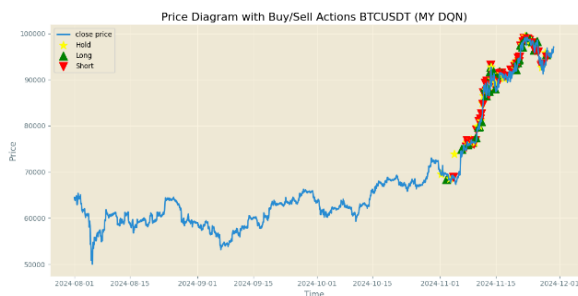
³ False Positive
⁴ False Negative

در *vanilla-DQN* از تابع هزینه رابطه (۱۳) استفاده شده است و در *MY_DQN* تابع هزینه مبتنی بر رابطه (۱۵) تعریف شده است. در مدل *MY_DQN* بعد از ۹۰۰ دوره میانگین پاداش دریافتی در یک بازه مشخص نوسان می‌کند و این نشانه این است که مدل به بازه‌ای مشخص از پاداش همگرا شده است.

۳-۵ آیا تصمیم‌های مدل دارای دقت کافی است؟ آیا مدل برای دیگر ارزها نیز کار می‌کند؟

یکی از ویژگی‌های بارز مدل ارائه شده، عدم وابستگی مدل به جفت رمزارز خاصی است. دلیل این ویژگی یادگیری مدل از روی معاملات انجام شده است. از طرفی قیمت، میزان و زمان معامله و پاداش دریافتی، نرمال شده‌اند؛ لذا انتظار می‌رود مدل بتواند روی جفت‌ارزهایی که تاکنون ندیده است به‌خوبی عمل کند. برای آموزش مدل، دادگان به دو مجموعه آموزش و آزمون به نسبت ۸۰ به ۲۰ تقسیم شده‌اند. مدل ابتدا روی دادگان آموزشی جفت‌ارز بیت‌کوین-تتر آموزش‌دیده است و سپس همان مدل روی دادگان آموزشی اتریوم-تتر به تعداد ۱۰۰ دوره آموزش مجدد دیده است. برای بررسی مدل، تصمیم‌های عامل روی دادگان آزمون در دو جفت رمزارز بیت‌کوین-تتر و اتریوم-تتر و روی کل دادگان اتریوم-بیت‌کوین محاسبه شده است.

تصمیم‌های هر عامل مستقل از میزان موجودی هر عامل است و فقط مبتنی بر حالت محیط اخذ شده است. خروجی تصمیم‌های مدل برای دادگان آزمون بیت‌کوین-تتر در شکل (۶)، روی دادگان آزمون اتریوم-تتر در شکل (۷) و برای کل دادگان اتریوم-بیت‌کوین در شکل (۸) آمده است.

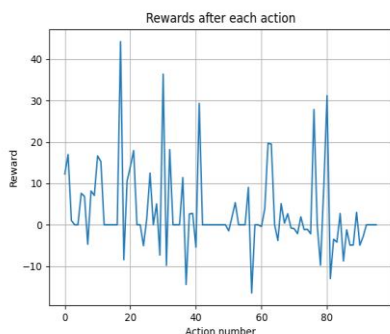

شکل (۶): تصمیم‌های عامل روی دادگان آزمون بیت‌کوین-تتر

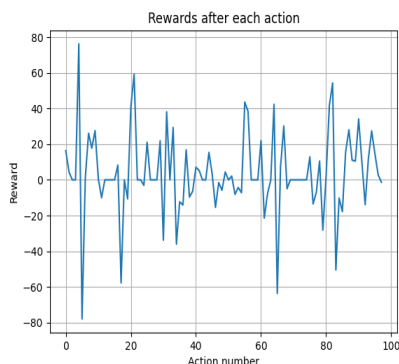
¹ Precision and Recall
² True Positive

چه میزان بوده است. به صورت ریاضی، برای هر نقطه در زمان، حداکثر افت به شکل زیر تعریف می‌شود:

سود به دست آمده، عبارت از میزان کل سرمایه در پایان دوره نسبت به مقدار اولیه آن است.

شکل (۹): پاداش دریافتی بعد از هر تصمیم برای جفت رمزارز، اتریوم-بیت کوین

شکل (۱۰): پاداش دریافتی در اتریوم-تتر

شکل (۹) و (۱۰) نشان می‌دهد که بیشتر تصمیم‌های روش پیشنهادی منجر به سود شده است در بازه‌هایی نیز سود منفی یا سود صفر داشته است؛ اما میانگین پاداش به دست آمده مثبت است. در جدول (۳) روش پیشنهادی با دو روش پایه و همچنین روش TDQN مقایسه شده است. سه معیار برای یک دوره زمانی مشخص محاسبه شده است.

طبق جدول (س) روش پیشنهادی در بازه زمانی مشخصی سود بیشتری کسب کرده است و حداکثر افت سرمایه کمتری به دست آورده است. اما نسبت به روش TDQN نسبت شارپ کمتری را کسب کرده است.

جدول (۳): دقت و بازخوانی تصمیمات مدل

ETHBTC	ETHUSD	BTCUSD	
۱۴۲	۴۶	۸۷	TP
۶۱	۱۶	۳۰	FP
۱۵	۱۱	۴	FN
۰/۶۹	۰/۷۳	۰/۷۳	دقت
۰/۹۰	۰/۸۱	۰/۹۵	بازخوانی

دقت به این معناست که از بین تمامی تصمیمات مثبت مدل (سیگنال‌های خرید/فروش)، چه تعداد از آن‌ها به درستی پیش‌بینی شده‌اند. دقت نشان می‌دهد حدود ۷۰ درصد از سیگنال‌های خرید یا فروش صحیح بوده‌اند و تنها ۳۰ درصد از سیگنال‌های مثبت مدل اشتباه بوده‌اند.

این دقت نسبتاً بالاست و نشان می‌دهد که مدل توانسته تعداد زیادی از سیگنال‌های خرید و فروش درست را شناسایی کند و خطای زیادی در تشخیص سیگنال‌ها نداشته است.

بازخوانی به معنای نسبت پیش‌بینی‌های درست مثبت به تمامی موارد مثبت واقعی است. مقدار بازخوانی ۰/۹۶۷ نشان می‌دهد که مدل توانسته است ۹۶ درصد از تمام سیگنال‌های خرید و فروش واقعی را به درستی شناسایی کند. این نشان‌دهنده حساسیت بالای مدل است و اینکه تقریباً همه مواردی که باید خرید یا فروش صورت می‌گرفت، توسط مدل تشخیص داده شده‌اند.

۵-۴ آیا مدل پیشنهادی می‌تواند عملکرد بهتری

نسبت به مدل‌های پایه داشته باشد

در این بخش عملکرد مدل پیشنهادی با دو مدل پایه $B\&H$ و $S\&H$ و مدل $TDQN$ ارائه شده در [۱] مقایسه می‌شود. برای بررسی عملکرد روش پیشنهادی سه معیار پایداری سود، حداکثر افت و سود به دست آمده در نظر گرفته می‌شوند.

پایداری سود نشان‌دهنده میزان سود به دست آمده در مقایسه با میزان ریسک آن است. برای این معیار، نسبت شارپ محاسبه شده است. این نسبت مشخص می‌کند به ازای هر واحد ریسک، چه مقدار سود کسب شده است.

حداکثر افت به بیشترین کاهش از اوج تا کف سرمایه، در طول دوره معاملاتی اشاره دارد. این معیار نشان می‌دهد که در بدترین شرایط، بیشترین ضرری که در طول دوره ممکن است رخ دهد،

جدول (۳): معیارهای ارزیابی برای مقایسه مدل پیشنهادی

معیار ارزیابی			میانگین نسبت شارپ			حداکثر افت سرمایه			مجموع پاداش به دست آمده		
مدل	بیت کوی ن - تتر	اتریوم - تتر	اتریوم - بیت کوی	بیت کوی - تتر	اتریوم - بیت کوی	بیت کوی - تتر	اتریوم - تتر	بیت کوی - تتر	اتریوم - تتر	بیت کوی - تتر	بیت کوی - تتر
روش پیشنهادی	۰/۸	۰/۱۸	۰/۱۷	۹%	۱۰%	۲۱%	۳۸۶	۳۶۱	۳۰۰		
مدل پایه B&H	-	-	-	۵۵%	۳۳%	۲۳%	۴۸۶	-۳۳۳	-۲۳۳		
مدل پایه S&H	-	-	-	۵۵%	۳۳%	۲۳%	-۴۸۶	۲۳۳	۲۳۳		
مدل TDQN	۰/۷۹	۰/۵۷	۱/۳۶		۱۶%	۱۵%	۲۵۴	۲۹۹	۲۱۴		

۶- نتیجه‌گیری و کارهای آتی

در این مقاله رویکردی متفاوت در آموزش عامل معامله‌گر مبتنی بر یادگیری تقویتی عمیق ارائه شده است. در این رویکرد عامل توجهی به روند تغییرات قیمت و یا خروجی‌های ابزارهای تکنیکال و بنیادی ندارد. فقط با تحلیل رفتار دیگر معامله‌گران بازار عمل می‌کند.

به دلیل فقدان مجموعه داده‌های معاملات انجام شده، تمام معاملات صورت گرفته در صرافی رمزارز HitBTC برای سه جفت رمزارز (بیت کوی - تتر، اتریوم - تتر، بیت کوی - اتریوم) از تاریخ ۱۰ مرداد لغایت ۱۰ آذر ۱۴۰۳ به مدت ۱۲۰ روز جمع‌آوری شده است. تعداد معاملات، برای جفت‌ارز بیت کوی - تتر نزدیک به ۱۲۳ هزار معامله، اتریوم - تتر نزدیک به ۸۵ هزار معامله و اتریوم - بیت کوی نزدیک به ۸۹ هزار معامله شده است. با توجه به حجم بالای معامله‌ها از دو شبکه عمیق کانولوشن با معماری یکسان برای تخمین تابع کیو و تابع کیوی بهینه، استفاده گردیده است.

نتایج پیاده‌سازی روش پیشنهادی نشان از همگرایی مدل دارد. برای اندازه‌گیری کیفیت تصمیم‌های عامل، دقت و بازخوانی مدل اندازه‌گیری شده است. دقت ۷۰ درصدی و بازخوانی ۹۳ درصدی نشان از موفقیت روش دارد. همچنین روش پیشنهادی با دو

استراتژی سنتی و روش TDQN^۱ از مقاله [۱] مقایسه شده است. روش پیشنهادی در مدت‌زمان مشخصی، توانسته است، سود بیشتری کسب کند.

نتایج پیاده‌سازی روش نشان می‌دهد که مدل همگرا شده است. همچنین مدل مجموع پاداش بیشتری نسبت به روش‌های پایه و مدل TDQN به دست آورده است. میزان حداکثر افت سرمایه بسیار بهتر از دیگر روش‌ها بوده است و آن نیز به دلیل واکنش سریع‌تر عامل در شرایط نوساناتی است. اما معیار نسبت شارپ روش پیشنهادی عملکرد ضعیف‌تری نسبت به روش TDQN داشته است. این نشان می‌دهد مدل نیاز به بهبود دارد. این مقاله نشان داده است تحلیل رفتار معامله‌گران بازار می‌تواند منجر به اخذ تصمیم‌های بهتری گردد. ترکیب این روش با روش‌های پیش‌بینی قیمت می‌تواند رویکرد جدیدی در طراحی عامل‌های معامله‌گر ایجاد کند.

به‌عنوان یک کار تحقیقاتی، پیشنهاد می‌شود تحلیل رفتار معامله‌گران با استفاده از مدل‌های actor-critic انجام شود. همچنین به نظر می‌آید استفاده از روش تحلیل رفتار معامله‌گران همراه با تحلیل تغییرات قیمتی و خروجی ابزارهای تکنیکال می‌تواند مدل را بهبود بخشد.

^۱ Trading Deep Q Network

References

- [1] T. Theate, and D. Ernst, "An application of deep reinforcement learning to algorithmic trading," *Expert Systems with Applications*, vol. 173, p. 114632, Jul. 2021.
- [2] Y. Huang, X. Wan, L. Zhang, and X. Lu, "A novel deep reinforcement learning framework with BiLSTM-Attention networks for algorithmic trading," *Expert Systems with*
- [3] X. Cheng, J. Zhang, Y. Zeng, and W. Xue, "MOT: A Mixture of Actors Reinforcement Learning Method by Optimal Transport for Algorithmic Trading," *Lecture Notes in Computer Science*, Springer, Singapore, 2024, vol. 14648, pp. 30-42.
- [4] Z. Huang, N. Li, W. Mei, and W. Gong, "Algorithmic trading using combinational rule vector and deep reinforcement learning," *Applied Soft Computing*, vol. 147, pp. 110802–110802, No. 2023.
- [5] Shavandi and M. Khedmati, "A multi-agent deep reinforcement learning framework for algorithmic trading in financial markets," *Expert Systems with Applications*, p. 118124, Jul. 2022.
- [6] B. Hirschoua, B. Ouhbi, and B. Frikh, "Deep reinforcement learning based trading agents: Risk curiosity driven learning for financial rules-based policy," *Expert Systems with Applications*, vol. 170, p. 114553, May 2021, doi: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.114553>.
- [7] M. Taghian, A. Asadi, and R. Safabakhsh, "A Reinforcement Learning Based Encoder-Decoder Framework for Learning Stock Trading Rules," pp. 1–39, 2021, [Online]. Available: <http://arxiv.org/abs/2101.03867>.
- [8] S. Carta, A. Ferreira, A. S. Podda, D. Reforgiato Recupero, and A. Sanna, "Multi-DQN: An ensemble of Deep Q-learning agents for stock market forecasting," *Expert Systems with Applications*, vol. 164, p. 113820, Feb. 2021, doi: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113820>.
- [9] D. Kanzari and Y. Ridha Ben Said, "A complex adaptive agent modeling to predict the stock market prices," *Expert Systems with Applications*, vol. 222, p. 119783, Jul. 2023, doi: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.119783>.
- [10] B. Yang, T. Liang, J. Xiong, and C. Zhong, "Deep reinforcement learning based on transformer and U-Net framework for stock trading," *Knowledge-Based Systems*, vol. 262, p. 110211, Feb. 2023.
- [11] Z. Zhang, S. Zohren, and S. Roberts, "Deep Reinforcement Learning for Trading," *The Journal of Financial Data Science*, vol. 2, no. 2, pp. 25–40, Mar. 2020, doi: <https://doi.org/10.3905/jfds.2020.1.030>.
- [12] N. majidi, M. Shamsi, and F. Marvasti, "Algorithmic Trading Using Continuous Action Space Deep Reinforcement Learning," *SSRN Electronic Journal*, 2022, doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4276310>.
- [13] Mahdi Massahi, and Masoud Mahootchi, "A deep Q-learning based algorithmic trading system for commodity futures markets," *Expert systems with applications*, vol. 237, pp. 121711–121711, Mar. 2024, doi: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.121711>.
- [14] R. S. Sutton, *Reinforcement Learning: An Introduction*, Second Edition, Cambridge, Massachusetts: The Mit Press, 2018.
- [15] E. F. Fama, "The Behavior of Stock-Market Prices," *The Journal of Business*, vol. 38, no. 1, pp. 34–105, Jan. 1965, doi: <https://doi.org/10.1086/294743>.
- [16] H. Van Hasselt, A. Guez, and D. Silver, "Deep Reinforcement Learning with Double Q-Learning," *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, vol. 30, no. 1, Mar. 2016, doi: <https://doi.org/10.1609/aaai.v30i1.10295>.
- [17] O. B. Sezer and A. M. Ozbayoglu, "Algorithmic financial trading with deep convolutional neural networks: Time series to image conversion approach," *Applied Soft Computing*, vol. 70, pp. 525–538, Sep. 2018, doi: <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2018.04.024>.
- [18] T. Fischer and C. Krauss, "Deep learning with long short-term memory networks for financial market predictions," *European Journal of Operational Research*, vol. 270, no. 2, pp. 654–669, Oct. 2018.
- [19] M. Wiese, R. Knobloch, R. Korn, and P. Kretschmer, "Quant GANs: deep generation of financial time series," *Quantitative Finance*, vol. 20, no. 9, pp. 1419–1440, Apr. 2020.
- [20] J. Moody, L. Wu, Y. Liao, and M. Saffell, "Performance functions and reinforcement learning for trading systems and portfolios," *Journal of Forecasting*, vol. 17, no. 56, pp. 441–470, Sep. 1998.
- [21] V. Mnih, K. Kavukcuoglu, D. Silver, et al., "Playing Atari with Deep Reinforcement Learning," pp. 1–9, 2013, [Online]. Available: <http://arxiv.org/abs/1312.5602>.
- [22] D. Silver, et al., "Mastering the game of Go without human knowledge," *Nature*, vol. 550, no. 7676, pp. 354–359, Oct. 2017, doi: <https://doi.org/10.1038/nature24270>.

- [23] H. Van Hasselt, "Double Q-learning," in Conf. Neural Inf. Process Syst, NIPS, 2010, pp. 1–9.
- [24] Y. Deng, F. Bao, Y. Kong, Z. Ren, and Q. Dai, "Deep Direct Reinforcement Learning for Financial Signal Representation and Trading," IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems, vol. 28, no. 3, pp. 653–664, Mar. 2017.
doi:<http://doi.org/10.1109/tnnls.2016.252240>
- [25] M. M. Kumbure, C. Lohrmann, P. Luukka, and J. Porras, "Machine learning techniques and data for stock market forecasting: A literature review," Expert Systems with Applications, vol. 197, p. 116659, Jul. 2022, doi:
<https://doi.org/10.1016/j.eswa.2022.116659>.
- [26] S. Fallahpour, H. Hakimian, "Paired Trading Strategy Optimization Using the Reinforcement Learning Method: Intraday Data of Tehran Stock Exchange" Financial Research Journal, vol. 21, no. 1, pp. 19-34, May 2019. [In Persian]
- [27] B. Sabahi, "Designing Trading Strategies Based on Deep Reinforcement Learning Methodes" M.S thesis, Department of Financial Management, Tehran Univ. Technol., Tehran, 2022. [In Persian]

Using Deep Q Network to develop an autonomous agent for trading in the cryptocurrency market, Focusing on traders' behavior

Seyed Mehrdad Eslami¹, Mehdi Agha Sarram^{2*}, Mohamad Ali Zare Chahoki²

¹Phd candidate, Computer Engineering Department, Yazd University, Yazd, Iran

²Associate Professor, Computer Engineering Department, Yazd University, Yazd, Iran

Article Information

Original Research Paper

Received:
2024 October 29

Accepted:
2025 January 1

Keywords:
Autonomous Trading Agent,
Deep Reinforcement
Learning, Trades Behaviors,
Deep Q Network

Corresponding Author*:
mehdi.sarram@yazd.ac.ir

Abstract

Crypto currency market is a complex, uncertain and dynamic environment with significant volatility. Developing a trading strategy in this market is highly challenging and a key area of academic research. In this article, An autonomous trading agent has been designed to analyze the effects of traders' behavior (transactions they do) on changing market conditions. Although many factors influence the market, these effects impact ultimately through traders behaviors. In this article, The agent makes decisions only by reviewing and analyzing the transactions which has been done by traders. The agent is built using DDQN reinforcement learning algorithm. To train the agent, all HitBTC's transactions during nearly 3 months for 3 cryptocurrency pairs have been gathered. The results show that the model converges and is stable. As a result, The transactions data are important source for decision making. Combining this method with price prediction methods can be a new approach in designing trader agents.

 : 10.22034/ABMIR.2025.22203.1062

E-ISSN: [2821-2037](#) /© 2024. Published by Yazd University This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

